

Examenverslag van economie havo, eerste tijdvak (2024)

Beste leerling,

In dit examenverslag voor leerlingen proberen we een zo goed mogelijk antwoord te geven op de volgende vraag:

In hoeverre was het examen te maken met behulp van de op de cursus behandelde kennis & vaardigheden?

Om een zo duidelijk mogelijk verslag te maken, hebben we de vragen onderverdeeld in 4 categorieën.

- I. Algemene (niet-vakgerelateerde) kennis & vaardigheden
- II. Alleen-kennis/aanpak-uit-de-cursus-vraag
- III. Een-stapje-extra-vraag
- IV. Niet voorgekomen in de cursus

De eerste categorie doet een beroep op algemene basisvaardigheden, welke we bekend veronderstellen. Categorie II en III zijn vragen die op te lossen zijn met de kennis en vaardigheden die je op de cursus geleerd hebt. De laatste categorie vragen is op de cursus niet aan bod gekomen. In *bijlage 1*, achteraan dit document, vind je een nadere toelichting van deze categorieën.

Het is belangrijk om te beseffen dat deze categorieën niets zeggen over de moeilijkheidsgraad van een vraag. Een vraag die rechtstreeks op te lossen valt met kennis en vaardigheden uit de cursus (categorie II) kan best een pittigere opgave zijn dan een vraag die niet is voorgekomen tijdens de cursus (categorie IV).

Mocht je vragen of opmerkingen hebben naar aanleiding van dit examenverslag, dan horen we dit uiteraard heel graag! Je mag ons hier altijd over mailen op info@sslleiden.nl.

Met vriendelijke groet,

Hans Huibregtse

opgave	vraag	aantal punten	categorie vraag	toelichting categorie keuze:
1	1	2	III	Wat was/waren de extra denkstap(pen)? Je kon deze vraag beantwoorden door het begrip 'nivelleren' uit te leggen aan de hand van het krantenartikel boven vraag 1. De definitie van 'nivelleren' kan je vinden in het blok 'Inkomen: Hoe beïnvloed de overheid inkomen'. De extra denkstap was dat je in het krantenartikel kon vinden dat de lonen met 3.5% omhoog gingen en dat er een minimale stijging van €1000 was. De minimale €1000 is relatief meer voor lagere inkomens dan de 3.5% voor de hogere inkomens.
	2	3	III	Wat was/waren de extra denkstap(pen)? Door het signaalwoord 'koopkracht' te herkennen, kon je weten dat je het blok 'Prijspeil' kon gebruiken. In het subblok 'Voorbeeld rekenen' staat hoe je zo'n vraag kon uitrekenen. De extra denkstap was bij deze vraag dat je niet zomaar de procentuele veranderingen kon invullen in de formule, maar dat het nodig was die eerst te berekenen. Hoe je dat kan aanpakken staat beschreven in het blok 'Rekentechnieken: procentuele verandering'
	3	2	I	Welke algemene kennis & vaardigheden kon je gebruiken? Bij deze vraag kon je het blok 'Prijspeil: voorbeeld rekenen' gebruiken. In de bron is de inflatie gegeven en in de tekst boven de vraag is de nominale loonkostenstijging gegeven. Met die gegevens kon je de reële productiekostenstijging berekenen. (Deze vraag werd altijd goed gerekend door onduidelijkheid in de vraag tussen reëel en nominaal. Dat is tevens de reden dat we de vraag indelen in categorie 1.)
	4	2	II	Welke stof uit de cursus kon je gebruiken? Hier werd van je gevraagd om uit te leggen waarom een stijging van de 'arbeidsproductiviteit' leidt tot lagere productiekosten. Je kon dit begrip terugvinden in de begrippenlijst. Verder lijken de vragen 115 en 116 uit de opgavenbundel erg op deze vraag.
	5	2	II	Welke stof uit de cursus kon je gebruiken? In het blokje 'Elasticiteiten: redeneren' staat onderaan de tabel hoe de omzet omhoog kan, afhankelijk van of het product elastisch of inelastisch is. In uitspraak 3 kon je vinden dat de goederen inelastisch zijn en volgens de uitleg kon je weten dat de prijs dan moet stijgen omdat de hoeveelheid dan relatief minder daalt.
	6	2	IV	Niet voorgekomen op de cursus: In de bron kon je zien dat het percentage 'werknemers georganiseerd in een vakbond' aan het dalen was en dat er daarom sprake was van meeliftgedrag. Het begrip 'meeliftgedrag' wordt niet behandeld in de cursus, omdat het tot de grotebakstof behoort.
2	7	1	II	Welke stof uit de cursus kon je gebruiken? In het blok 'Marktwerking: verschuivingen' komen de begrippen 'substitutiegoed' en 'complementair goed' aan bod. Deze staan verder uitgelegd in de begrippenlijst. Met de kennis over deze begrippen kon je de vraag goed beantwoorden.

	8	1	II	Welke stof uit de cursus kon je gebruiken? Voor de eerste twee zinnen kon je het blokje 'Marktwerking: wat is het?' gebruiken. In dit blok en in de begrippenlijst staat wat de verschillende kenmerken van marktvorming zijn.
		1	IV	Niet voorgekomen op de cursus: Voor de derde zin werd er gevraagd uit te leggen of het 'proportioneel', 'progressief' of 'degressieve' variabele kosten waren. Dit werd niet behandeld op de cursus, omdat het grotebakstof is.
	9	2	II	Welke stof uit de cursus kon je gebruiken? Bij deze vraag werd gevraagd de winst te arceren bij de doelstelling 'maximale omzet'. Hier kon je het blok 'Omzet, Kosten & Winst' gebruiken. Vooral het stappenplan 'P & Q vinden' kwam hier goed van pas om te zien welke P en Q hier van toepassing waren. Tot slot lijkt opdracht 32 uit de opdrachtenbundel hier erg op.
	10	2	II	Welke stof uit de cursus kon je gebruiken? In het blok 'Omzet, Kosten & Winst: overzicht formules' staat de uitleg over marginale kosten. Met die uitleg kon je deze vraag beantwoorden.
	11	2	II	Welke stof uit de cursus kon je gebruiken? Deze vraag lijkt in grote mate op de uitleg 'Speltheorie: ultimatumspel'. In deze uitleg staat hoe een ultimatumspel werkt en welke spelers er zijn. Met deze informatie kon je de zinnen invullen.
	12	2	III	Wat was/waren de extra denkstap(pen)? Deze vraag kon je oplossen door het blok 'Speltheorie: ultimatumspel zelf oplossen' te gebruiken. De extra denkstap was dat je uit de tekst en de bron informatie kon halen wat het budget, de afgesproken prijs en de marginale kosten waren. Door deze drie gegevens te combineren kon je op de juiste bedragen komen.
	13	2	II	Welke stof uit de cursus kon je gebruiken? Je kon het blok 'Speltheorie: ultimatumspel' gebruiken. Vooral het subblok 'Stappenplan oplossen' was hier van toepassing. In dit stappenplan staat precies welke stappen je kon nemen om een simultaan spel op te lossen en tot het juiste antwoord te komen.
	14	1	I	Welke algemene kennis & vaardigheden kon je gebruiken? Je kon bij deze vraag een punt verdienen door een reden te geven waarom Sprinter het prijsvoorstel zou willen weigeren. Veel soorten antwoorden waren hier goed en hoefden niet per se economisch van aard te zijn. Dit wordt door het Cito als vakoverstijgende kennis gezien, en daarom is de vraag ingedeeld in categorie 1.
3	15	1	II	Welke stof uit de cursus kon je gebruiken? Voor de eerste twee zinnen kon je het blok 'Marktwerking: wat is het?' gebruiken. Hierin staan de verschillende marktvormen en hun kenmerken.
		1	II	Welke stof uit de cursus kon je gebruiken? Voor de laatste zin kon je de examentip inkomenselasticiteit in het blok 'Elasticiteiten: redeneren' gebruiken. Hier staat in welke inkomenselasticiteit hoort bij wat voor soort goed.
	16	2	II	Welke stof uit de cursus kon je gebruiken? De tabel in het blok 'Kenmerken conjunctuur' kwam hier van pas. In de tweede rij staat dat bij een laagconjunctuur een laag consumentenvertrouwen hoort. Het begrip consumentenvertrouwen staat uitgebreider uitgelegd in de begrippenlijst. Vanuit daar kon je verder redeneren dat men minder snel geneigd is grote aankopen te doen.
	17	2	II	Welke stof uit de cursus kon je gebruiken? In deze vraag kwamen verschillende onderdelen van het blok 'Inkomen' terug. Eerst kon je aan de hand van de tabel met de verschillende belastingtarieven zien dat het belastingpercentage voor hogere inkomens naar beneden gaat in de nieuwe situatie. Dit komt terug in het blok 'BelastingSom'. Met deze kennis kon je de eerste punt verdienen. Daarna kon je een punt verdienen door uit te leggen dat de secundaire inkomensverdeling eerlijker werd. het begrip 'secundaire inkomensverdeling' wordt uitgelegd in het blok 'Hoe beïnvloedt de overheid ons inkomen?'.

	18	2	III	Wat was/waren de extra denkstap(pen)? De extra denkstap bij deze vraag was dat de tariefverlaging ervoor zorgt dat woningeigenaren minder hypotheekrenteaf trek hebben. Dit zorgt ervoor dat de woningen duurder worden. Hoe dat de vraagkant beïnvloedt staat uitgelegd in het blok 'Marktwerking: verschuivingen'.
4	19	2	I	Welke algemene kennis & vaardigheden kon je gebruiken? Bij deze vraag kon je de informatie uit de tekst boven de vraag direct invullen in de formule. Wanneer je dat deed kon je op de waarde van de toekomstige verplichtingen komen. De laatste stap voor het eindantwoord was het verschil tussen waarde van de toekomstige verplichtingen en het huidige vermogen van de pensioenfondsen. Aangezien je voor deze vraag geen economische kennis nodig had, wordt dit door het Cito als vakoverstijgende kennis gezien. Daarom delen we de vraag in categorie 1.
	20	1	II	Welke stof uit de cursus kon je gebruiken? De eerste zin kon je oplossen door het blok 'Inkomen: hoe beïnvloedt de overheid ons inkomen?' te gebruiken en te kijken naar de financiering van de stelsels sociale zekerheid. De tweede zin kon je oplossen door het blok 'Inkomen: hoe komen we aan inkomen?' te gebruiken en in te zien dat een lagere rente betekent dat het pensioenfonds later minder geld heeft om zijn verplichtingen te voldoen.
	1	I	I	Welke algemene kennis & vaardigheden kon je gebruiken? In de derde zin kon je een punt verdienen door uit te leggen of de premies omhoog of omlaag moesten om de dekkingsgraad te verhogen. Dit kon je oplossen door het krantenbericht te lezen en te kijken naar de formule eronder. Aangezien je dit direct uit het krantenbericht kon halen en je hiervoor geen economische kennis nodig had, wordt dit gezien door het Cito als vakoverstijgende kennis.
	21	1	II	Welke stof uit de cursus kon je gebruiken? In het blok 'Economische kringloop' wordt het begrip 'bestedingen' behandeld. Met behulp van dat blok kon je beredeneren dat ouderen minder inkomen hebben en dus minder te besteden hebben.
	22	2	III	Wat was/waren de extra denkstap(pen)? De extra denkstap was dat de huidige werkenden meer gaan sparen, omdat hun toekomstige pensioen omlaag gaat. Hoe dit de bestedingen beïnvloedt kon je beredeneren aan de hand van het blok 'Economische kringloop'.
	23	2	III	Wat was/waren de extra denkstap(pen)? De extra denkstap was dat onzekerheid over de hoogte van de pensioenen het 'consumentenvertrouwen' kan beïnvloeden. Wat het 'consumentenvertrouwen' is staat uitgelegd in de begrippenlijst en hoe dat de bestedingen beïnvloedt kon je beredeneren aan de hand van het blok 'Economische kringloop'.
	24	2	IV	Niet voorgekomen op de cursus: In deze vraag kon je punten verdienen door de verlaging van de pensioenen te koppelen aan 'solidariteit tussen generaties'. Dit begrip is tijdens de cursus niet behandeld, omdat het behoort tot de grotebakstof.
25	2	II	Welke stof uit de cursus kon je gebruiken? Ten eerste kon je de verschillende stelsels begrijpen aan de hand van het blok 'Hoe beïnvloedt de overheid ons inkomen?'. Met dit blok kon je beredeneren dat het kapitaaldekkingstelsel wordt gefinancierd door spaargeld. Wat voor invloed de rente op de hoogte van het gespaarde geld heeft staat in het blok 'Hoe komen we aan inkomen?'.	
5	26	2	III	Wat was/waren de extra denkstap(pen)? In het blok 'Economische kringloop' is expliciet benoemd dat er sprake is van export als er geld naar Nederland toe gaat. De extra denkstap was dat toeristen geld uitgeven bij Nederlandse bedrijven en dat er dus geld Nederland binnenkomt.
	27	1	II	Welke stof uit de cursus kon je gebruiken? Hoe je een BBP kon berekenen staat uitgelegd in het blok 'Economische kringloop: formules BBP' en in de begrippenlijst staat dit nog verder uitgewerkt.
	1	IV	IV	Niet voorgekomen op de cursus: Hoe je de toegevoegde waarde van de overheid kon berekenen is niet behandeld op de cursus, omdat het grotebakstof is.

	28	2	III	Wat was/waren de extra denkstap(pen)? Je kon bij deze vraag het blok 'Rekentechnieken' gebruiken om de procentuele veranderingen te berekenen. De extra denkstap was dat aantal werkenden minder hard is gestegen dan het aantal arbeidsplaatsen.
	29	1	II	Welke stof uit de cursus kon je gebruiken? Je kon 1 punt verdienen door uit te leggen wat negatieve externe effecten zijn. Dit is uitgelegd in het blok 'Marktwerking: overheidsingrijpen' en in de begrippenlijst.
		1	I	Welke algemene kennis & vaardigheden kon je gebruiken? Elk antwoord wat een negatief extern effect bevat was goed voor 1 punt. Hier is geen economische kennis voor nodig. Als het begrip negatief extern effect bekend was kon je hier met behulp van algemene kennis een goed antwoord formuleren. Dit ziet het Cito als vakoverstijgende kennis.
	30	2	II	Welke stof uit de cursus kon je gebruiken? Het begrip 'prijstdiscriminatie' is teruggekomen bij het blok 'Surplus'. Het staat in de begrippenlijst en er zijn meerdere opgaves over het begrip, zoals vraag 67 en 70. Het begrip 'groen BBP' is voorgekomen in het blok 'Economische kringloop: formules BBP' en staat verder uitgelegd in de begrippenlijst. Met de kennis over deze begrippen kon je de vraag goed beantwoorden.
	58			

verdeling per categorie:

categorie	aantal punten	percentage
I	7	12%
II	28	48%
III	17	29%
IV	6	10%
	58	100%

In hoeverre was het examen te maken met behulp van de op de cursus opgedane kennis & vaardigheden?

Dit gold voor: 90% van de vragen (namelijk categorie I, II en III).

Bijlage 1: Toelichting categorieën

Categorie I: Algemene (niet-vakgerelateerde) kennis & vaardigheden

Dit betreft de volgende vragen: vragen waarbij een beroep wordt gedaan op algemene kennis & vaardigheden. Dit zijn kennis & vaardigheden die niet zijn opgenomen in de eindtermen in de syllabus.

Categorie II: Alleen-kennis/aanpak-uit-de-cursus-vraag

Dit betreft de volgende vragen:

- Vragen die letterlijk voorkomen in de uitleg (in de uitleg of in een klassikaal voorbeeld);
- Vragen die letterlijk met een stappenplan op te lossen zijn;
- Vragen die vergelijkbaar zijn met opgaven uit de opgavebundel die vrijwel altijd worden opgegeven door de hoofddocent;
- Theorievragen die niet worden behandeld op de cursus, maar die we je van tevoren via de vakkenpagina geadviseerd hebben te leren (uit bijv. Samengevat);
- Vragen die vergelijkbaar zijn met vragen uit de voorbereidende opgaven.

Categorie III: Een-stapje-extra-vraag

Dit betreffen vragen waarbij je, de naam zegt het al, een stapje extra moet zetten. Oftewel: je moest je kennis en vaardigheden behandeld tijdens de cursus combineren met een stukje 'inzicht'. Bijvoorbeeld:

- Je moet net even buiten het stappenplan om denken;
- Je moet informatie uit de tekst halen om een bepaalde variabele voor een formule of berekening uit te rekenen.

Categorie IV: Niet voorgekomen op de cursus

Dit betreft de volgende vragen:

- Vragen over grotebakstof (examenstof die niet behandeld is tijdens de cursus). De stof is niet voorgekomen in de standaard opgegeven opgaven, de voorbereidende opgaven of opgegeven stof op de vakkenpagina.
- Vragen waarvan je redelijkerwijs niet kon vaststellen dat het om een op de cursus behandeld concept in een andere context gaat.